

Marek Florek

archeolog, historyk

archaeologist, historian

Kilka uwag o ustawowych definicjach zabytku archeologicznego i badań archeologicznych oraz ich konsekwencjach

Comments on the statutory definitions of an archaeological find (monument) and archaeological research and their consequences

Abstrakt

Artykuł omawia zawarte w obecnie obowiązującej ustawie z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definicje zabytku archeologicznego i badań archeologicznych oraz wynikające z ich stosowania problemy w praktycznej działalności konserwatorskiej. Wskazuje również na sprzeczności i niekonsekwencje zapisów dotyczących zabytków archeologicznych, badań archeologicznych i poszukiwań zabytków zawartych zarówno w tej ustawie i rozporządzeniach wykonawczych do niej, jak i w innych przepisach oraz na brak jednoznacznych uregulowań prawnych dotyczących m.in. prac archeologicznych prowadzonych na cmentarzach, statusu prawnego szczątków ludzkich oraz własności zabytków.

Słowa kluczowe: zabytek archeologiczny, badania archeologiczne, poszukiwania zabytków

Abstract

The article discusses the definitions of an archaeological find and archaeological research contained in the current Act of 2003 on the Protection and Guardianship of Monuments, as well as the problems resulting from their application in practical monument protection activities. It also points out the contradictions and inconsistencies of the provisions concerning archaeological finds, archaeological research and search for artefacts contained both in this act and its executive regulations, as well as in other regulations and the lack of clear legal regulations concerning i.a. archaeological works carried out at cemeteries, the legal status of human remains and ownership of finds.

Keywords: archaeological find, archaeological research, search for artefacts

ZAWARTE W USTAWIE Z DNIA 23 LIPCA 2003 R. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (dalej: ustawa z 2003 r.)¹ definicje zabytku archeologicznego i badań archeologicznych od chwili jej uchwalenia są przedmiotem żywego zainteresowania środowiska archeologiczno-konserwatorskiego. Znalazło to odbicie nie tylko w wewnętrznych dyskusjach, ale również w wielu publikacjach². Mimo tego warto powrócić do tej problematyki, jako że stosowanie tych definicji rodzi szereg problemów w praktycznej działalności konserwatorskiej, a świadomość konieczności ich zmiany staje się coraz powszechniejsza.

Definicja zabytku archeologicznego

W potocznym rozumieniu zabytek archeologiczny to rzecz (przedmiot) lub obiekt (pozostałość) z dawnych

THE DEFINITIONS OF AN ARCHAEOLOGICAL find and archaeological research contained in the Act of 23 July 2003 on the Protection and Guardianship of Monuments (hereinafter: the Act of 2003)¹ have been of great interest to the archaeological and monument protection community. This has been reflected not only in internal discussions, but also in numerous publications devoted to this topic². Nevertheless, it is worth returning to this issue, as the use of these definitions raises a number of problems in practical monument protection activities, and the awareness of the need to introduce changes is becoming more and more common.

The definition of an archaeological find

As it is commonly understood, an archaeological find is an item (object) or site (remnant) from the past,

czasów, ujawniony najczęściej w wyniku badań wykopaliskowych bądź odkryć przypadkowych. W podobny sposób pojęcie zabytku archeologicznego opisują hasła w popularnych encyklopediach i słownikach³. Wszystkie one jako istotną cechę zabytku archeologicznego podkreślają jego dawność (choć nie precyzują cezury czasowej, która by rozgraniczała obiekty, które można uznać za zabytki od tych, które za zabytki uznane być nie mogą), a także pochodzenie z wykopalisk albo innego rodzaju odkryć. Pomijając ustawodawstwo państw zaborczych, zabytki archeologiczne jako odrębna, obok nieruchomości i ruchomych, kategoria zabytków pojawiają się – określone jako „wykopaliska i znaleziska” – w Dekrecie Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury obowiązującym od 8 listopada 1918 roku⁴. Dekret nie podaje ich definicji, ograniczając się w art. 23 do wskazania, że za takie mogą być uważane: „a) wykopaliska, świadczące o dawnej kulturze (groby, pola urn i urny, narzędzia kamienne, wyroby kruszcowe i szklane, tkaniny, ceramika, monety, broń itp.); b) znaleziska przypadkowe na powierzchni ziemi lub na dnie zbiorników wody, mające cechy dawnej kultury, z rodzaju wyżej wymienionych, oraz takie jak skarby i archiwalia, ukryte w murach, puszkach, skrytkach itp.”. Natomiast w art. 12 obiekty takie, jak „grodziska (tzw. szwedzkie góry i okopy), kurhany, mogiły, usypiska, cmentarzyska, ślady osad nawodnych, głązy ze stopami, misami, krzyżami, podkowami, baby kamienne itp.”, a więc obecnie uznawane za nieruchome zabytki archeologiczne, zaliczone zostały do zabytków nieruchomości. Również w Ustawie z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury⁵ nie podano definicji zabytku archeologicznego. Wskazano jedynie (w art. 5), że pod względem rzeczowym przedmiotem ochrony mogą być w szczególności między innymi: „obiekty archeologiczne i paleontologiczne, jak ślady terenowe pierwotnego osadnictwa i działalności człowieka, jaskinie, kopalnie pradziejowe, grodziska, cmentarzyska, kurhany oraz wszelkie wytwory dawnych kultur”. Sam termin „zabytek archeologiczny” w przeciwieństwie do „zabytków nieruchomości” i „zabytków ruchomych” nawet nie pojawia się w ustawie. W jej artykułach 24, 76, 77, gdy mowa o archeologicznych zabytkach ruchomych, używane są terminy „wykopaliska” i „znaleziska archeologiczne” bądź „przedmioty archeologiczne”,

revealed most often as a result of excavations or accidental discoveries. The term “archaeological find” is described in a similar way in popular encyclopaedias and dictionaries³. All of them emphasize antiquity as an important feature of an archaeological find (although they do not specify the time caesura, which would differentiate objects that can be considered as finds from those that cannot be considered as finds), as well as its origin from excavations or other discoveries. Leaving aside the legislation of the partitioning states, the term archaeological find, as a separate category of monuments, apart from immovable and movable monuments, appears in the Decree of the Regency Council on the Protection of Art and Culture Monuments in force from 8 November 1918 – referred to as “excavations and finds”⁴. The Decree does not provide a definition, but indicates in Art. 23 that this may include: “(a) excavations testifying to ancient culture (graves, fields of urns and urns, stone tools, bullion and glassware, textiles, ceramics, coins, weapons, etc.); (b) accidental finds on the surface of the earth or at the bottom of water reservoirs having the characteristics of the former culture, of the abovementioned kinds, and treasures and archives, hidden in walls, cans, dens, etc.” In Art 12, on the other hand, such objects as “hill forts (the so-called Swedish mountains and trenches), barrows, graves, embankments, burial grounds, traces of surface settlements, boulders, bowls, crosses, horseshoes, stone babas (figures), etc.”, currently considered to be immovable archaeological finds, are classified as immovable monuments. Also the Act of 15 February 1962 on the Protection of Cultural Property⁵ does not provide a definition of an archaeological find. It is only indicated (in Art. 5) that from a material point of view the objects covered by protection may include, in particular: “archaeological and palaeontological objects, such as traces of primeval settlement and human activity, caves, prehistoric mines, hill forts, burial grounds, barrows and any other creations of ancient cultures”. The term “archaeological find” itself, as opposed to “immovable monuments” and “movable monuments” does not even appear in the said law. In Art. 24, 76 and 77, when referring to movable archaeological finds, the terms “excavations” and “archaeological findings” or “archaeological objects” are used, whereas Art. 5 refers to

natomiast w art. 5 mowa jest o „obiektach archeologicznych”, przez co należy rozumieć archeologiczne zabytki nieruchome.

Użycie w art. 5 ustawy z 1962 roku określeń „ślady [...] **pierwotnego** osadnictwa i wytwory **dawnych** kultur” sugeruje, że w rozumieniu jej autorów zabytki archeologiczne powinny cechować „dawność”. Należy jednak zauważyć, że jednocześnie w art. 2 jako podlegające ochronie dobro kultury wskazano „każdy przedmiot [...] **dawny lub współczesny**, mający znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturalnego”. Ponieważ, jak z kolei wynika z art. 4 ustawy, terminy „dobro kultury” i „zabytek” są równoważne, można wysnuć wniosek, że za zabytki, w tym zabytki archeologiczne (obiekty, wykopaliska, znaleziska, przedmioty archeologiczne według używanej w ustawie terminologii), mogą być uznane nie tylko dawne, ale również współczesne przedmioty ruchome bądź obiekty nieruchome. Podejście to zbiegło się z mającym miejsce od połowy ubiegłego wieku stałym poszerzaniem zarówno przedmiotu, jak i zakresu chronologicznego badań archeologii jako nauki⁶. Uznawanie za zabytki archeologiczne coraz młodszych obiektów i przedmiotów, należących do coraz bardziej zróżnicowanych kategorii, w tym niekoniecznie ujawnianych za pomocą wykopalisk, znalazło swoje odbicie między innymi w kolejnych instrukcjach dotyczących realizacji Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP)⁷.

Ustawa z 2003 roku, w przeciwieństwie do wcześniejszych, podaje definicję zabytku archeologicznego. Zgodnie z jej art. 3 jest nim „zabytek nieruchomy będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka złożoną z nawarstwień kulturowych bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący takim wytworem”. Definicję tę należy czytać łącznie z ogólną definicją zabytku, którym jest rzecz nieruchoma lub ruchoma będąca „dziełem człowieka lub związana z jego działalnością i stanowiąca świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. Nie określono jednak, ile czasu musi upłynąć, aby można było mówić o minionej epoce lub zdarzeniu. O ile w przypadku zdarzenia minione będzie każde, które się wydarzyło, nawet wczoraj, to w przypadku epoki ustalenie, czy

“archaeological objects”, meaning immovable archaeological finds.

The use, in Art. 5 of the 1962 Act, of the following terms: “traces of . . . **original** settlement and the products of **ancient** cultures” suggests that, according to the authors, archaeological finds should be characterized by “antiquity”. However, it should be noted that at the same time, Art. 2 defines “any object . . . **old or contemporary**, having significance for heritage and cultural development”, as a protected cultural property. Since, as it is clear from Art. 4 of the Act, the terms “cultural property” and “monument” are equivalent, it may be concluded that monuments, including archaeological finds (objects, excavations, findings, archaeological objects according to the terminology used in the Act), may include not only old, but also contemporary movable or immovable objects. This approach coincided with the continuous development of both the subject and the chronological scope of archaeological research as a science, which has taken place since the middle of the previous century⁶. The recognition of increasingly younger objects and items, from more and more diverse categories, including objects not revealed by excavations, as archaeological finds, was reflected, among other things, in subsequent instructions concerning the implementation of the Archaeological Picture of Poland (AZP)⁷.

The 2003 Act, unlike the previous Acts, provides a definition of an archaeological find. Pursuant to Art. 3 of the Act it is “an immovable monument constituting surface, underground or underwater remains of human existence and activity, comprised of cultural layers or their traces, or a movable monument being such a product”. This definition should be read in conjunction with the general definition of a monument which is an immovable or movable object “of human creation or related to human activity and constituting a testimony of a past age or event, whose preservation is in the public interest due to its historical, artistic and scientific value”. However, it does not specify how much time should pass before one can talk about a past era or event. While in the case of an event, every event that has already happened will be a past event, even if it happened yesterday, in the case of an era it is not as easy to determine whether it has passed. On the basis of Art. 14a and

jest ona miniona, nie jest już takie proste. W oparciu o art. 14a i art. 51 można domniemywać, że za archeologiczne zabytki ruchome należy uznać przedmioty mające więcej niż 100 lat, chociaż jednocześnie ze sformułowania „zabytki archeologiczne, które mają więcej niż 100 lat” można wnosić, że istnieją również młodsze zabytki tego rodzaju. Niejasna jest nie tylko górna granica chronologiczna (o ile w ogóle możemy o niej mówić), ale również dolna, skoro zabytki (w tym archeologiczne) muszą mieć związek z działalnością człowieka. Tylko bowiem gdy wczesnych przedstawicieli rodzaju Homo z początków plejstoenu takich jak Homo erectus lub Homo habilis uznamy za ludzi (człowieka), związane z nimi artefakty lub miejsca, np. obozowiska, będą zabytkami archeologicznymi w rozumieniu ustawy z 2003 roku. Szczęśliwie problem ten w zasadzie nie dotyczy ziem polskich.

Konieczny w świetle art. 3 ustawy z 2003 r. związek zabytku z człowiekiem rodzi też inne problemy, jako że nie zawsze musi on być ewidentny i bezpośrednio widoczny. Kości mamuta, który został zabity przez człowieka, będą zabytkiem archeologicznym, bo mają związek z działalnością człowieka (pominijmy tu ewidentne sytuacje, gdy zostały użyte do jakichś celów, np. budowy szałasów lub wyrobu narzędzi). Natomiast jeśli mamut ten padł w sposób naturalny, ze starości lub choroby, w każdym razie bez udziału człowieka, to jego kości w ogóle nie są zabytkiem w rozumieniu ustawy z 2003 roku. Czy jesteśmy jednak w stanie za każdym razem stwierdzić przyczynę zgonu zwierzęcia? Problem, wbrew pozorom, nie jest akademicki, bo to, czy kości mamuta uznamy za zabytek archeologiczny, czy też nie, pociąga za sobą konkretne konsekwencje co do sposobu dalszego postępowania z nimi, np. prowadzenia badań mających na celu ich wydobywanie i zabezpieczenie, ich finansowania, a także prawa własności do odkrytych szczątków.

Należy też zwrócić uwagę, że ani w ustawowej definicji zabytku jako takiego, ani zabytku archeologicznego, nie określono, kto decyduje o tym, czy zachowanie czegoś leży w interesie społecznym (bo wtedy staje się to zabytkiem) i na podstawie jakich kryteriów to następuje. Z art. 7 można domniemywać, że rolę tę pełnią wojewódzki konserwator zabytków (decydując o wpisie do rejestru zabytków i ujęciu w wojewódzkiej ewidencji zabytków), gmina

51, it may be presumed that movable archaeological finds include movable objects which are more than 100 years old, although the phrase “archaeological finds which are more than 100 years old” may suggest that there are younger artefacts of this kind. Not only is the upper chronological time limit unclear (if it is at all possible), but so is the lower limit, since monuments (including archaeological ones) must be associated with human activity. Only when the early representatives of the Homo species from the beginnings of Pleistocene, such as Homo erectus or Homo habilis, are recognized as people (humans), the related artefacts or places, e.g. camp settlements, will be considered archaeological finds within the meaning of the Act of 2003. Fortunately, this problem does not concern Polish lands.

The relationship between a monument and man, which is necessary in the light of Art. 3 of the Act of 2003, raises other problems as it is not always evident or directly visible. The bones of a mammoth that was killed by a human being will be an archaeological find because they are related to human activity (excluding obvious situations when they were used for certain purposes, such as building shelters or making tools). However, if the mammoth died because of natural reasons, from old age or illness, or without any human intervention, its bones are not considered a find within the meaning of the 2003 Act. But are we able to determine the cause of death of an animal every single time? Contrary to what one might expect, the problem is not an academic one, because whether or not we consider mammoth bones to be an archaeological find entails specific consequences as regards the way in which we proceed with them, such as carrying out research aimed at extracting and securing the bones, financing, and also the right of ownership of the discovered remains.

It should also be noted that neither the statutory definition of a monument nor the definition of an archaeological find determines who decides whether the preservation of an object is in the public interest (as then it becomes a monument) and on the basis of which criteria. Pursuant to Art. 7 it may be the Regional Monuments Inspector (who decides on the entry in the register of monuments and inclusion in the regional register of monuments), the municipality (which keeps the municipal register

(prowadzi gminną ewidencję zabytków, decyduje o utworzeniu parku kulturowego), prezydent RP (dokonuje wpisu na listę pomników historii), minister kultury i dziedzictwa narodowego (prowadzi Listę Skarbów Dziedzictwa), ale nie jest to jednoznacznie określone. Nie zostały też sprecyzowane kryteria, jakimi w określaniu wartości historycznych, artystycznych lub naukowych koniecznych do uznania, że coś zasługuje na zachowanie z uwagi na interes społeczny, powinno się kierować, podobnie jak samo pojęcie interesu społecznego. Konsekwencją jest w zasadzie pełna uznaniowość w określaniu, czy coś jest zabytkiem, czy też nie. Znalezione przypadkowo rosyjski guzik wojskowy z 1914 roku, kopiejka z 1888 roku, podkowa z lat 50. XX wieku, a nawet przywołane wcześniej kości mamuta przez jednych, np. z uwagi na powszechność czy nienależenie do polskiego dziedzictwa narodowego, mogą być uznane co najwyżej za pamiątki historyczne, a nawet wręcz za przedmioty niezasługujące na zachowanie lub – w przypadku np. kości mamuta – z powodu braku związku z człowiekiem wyłącznie za znaleziska paleontologiczne; przez innych natomiast – i jest to obecnie tendencja dominująca – znaleziska te będą uznane za ruchome zabytki archeologiczne, ze wszystkimi tego konsekwencjami wynikającymi z ustawy z 2003 roku, takimi jak własność skarbu państwa, obowiązek zawiadomienia o ich odkryciu wojewódzkiego konserwatora zabytków, wymóg posiadania odpowiednich kwalifikacji przez osoby je badające czy też tylko dokumentujące itd. To samo dotyczy obiektów nieruchomych. Za nieruchome zabytki archeologiczne uznawane są już nie tylko całe miasta o metryce średniowiecznej bądź wczesnonowożytnej, ale także powstałe w XIX i XX wieku dzielnice i osiedla, obszary działalności gospodarczej, cmentarze, pola bitew z obu ostatnich wojen itd.⁸ Trywializując, zabytkiem archeologicznym w rozumieniu ustawy z 2003 roku może być wszystko, co nie unosi się aktualnie w powietrzu, uznane za taki na podstawie niezdefiniowanych bliżej przesłanek (interes społeczny), w dodatku – co wynika z art. 6 – bez względu na stan zachowania. Podejście takie zostało usankcjonowane wprowadzeniem w instrukcji sporządzania i dokumentacji badań powierzchniowych z 2016 roku pojęcia „stanowiska wielkoobszarowego”, pod którym rozumie się „miasta i wsie historyczne, pola

of monuments, decides on the creation of a cultural park), the President of the Republic of Poland (who makes an entry in the List of Monuments of History), the Minister of Culture and National Heritage (who keeps the List of Heritage Treasures), but this is not clearly defined. The criteria for determining the historical, artistic or scientific values necessary to recognize that a given object should be preserved for reasons of public interest have not been specified, nor the concept of public interest itself. As a consequence, the decision whether a given object is a monument or not is discretionary. An accidentally found Russian military button from 1914, a kopeks from 1888, a horseshoe from the 1950s or even a mammoth bone, mentioned earlier, may be considered by some people, due to its universality or because it is not part of the Polish national heritage, as historical memorabilia at most, or even an object which does not deserve to be preserved or – in the case of mammoth bones – because of the lack of a connection with man, only as a palaeontological finding. Others, on the other hand – and this is the dominant trend now – will consider these finds as movable archaeological finds, with all the consequences resulting from the 2003 Act, such as constituting the property of the State Treasury, the obligation to notify the Regional Monuments Inspector about the discovery, the requirement for the persons investigating or merely documenting them to have appropriate qualifications, etc. The same applies to immovable objects. Not only entire cities from medieval or early modern times, but also districts and settlements established in the 19th and 20th centuries, economic activity areas, cemeteries, battlefields from the last two wars, etc., are considered immovable archaeological finds⁸. To trivialize, an archaeological find within the meaning of the Act of 2003 may be anything that is currently not hovering in the air, considered as such on the basis of unclear premises (social interest), in addition – as follows from Art. 6 – regardless of its state of preservation. Such an approach was sanctioned by the introduction in the 2016 instructions on the preparation and documentation of surface studies of the concept of a “large-area site”, which includes “cities and historical villages, fields of mining and metallurgical exploitation, areas of charcoal production, battlefields, field fortifications, etc.”⁹ It is therefore

eksploatacji górniczej i hutniczej, obszary produkcji węgla drzewnego, pola bitew, fortyfikacje polowe itp.⁹. Możliwe jest zatem np. założenie Karty Ewidencji Zabytku Archeologicznego dla obszaru, na którym w pierwszych dniach maja 1915 roku miała miejsce tzw. operacja gorlicka (bitwa gorlicka). W konsekwencji nieruchomym zabytkiem archeologicznym podlegającym ochronie z racji ujęcia w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków stanie się teren całego powiatu gorlickiego wraz ze znacznymi partiami sąsiadującymi z nim powiatów nowosądeckiego, tarnowskiego i jasielskiego. Nie negując konieczności dokumentowania i ochrony cmentarzy wojennych, pozostałości fortyfikacji, w tym polowych, i innych śladów walk, wydaje się to absurdalne.

Cmentarz (zabytek nieruchomy) czy cmentarzysko (zabytek archeologiczny)

Ustalenie, czy mamy do czynienia z zabytkiem archeologicznym, czy z zabytkiem nieruchomym innego rodzaju bądź w ogóle zabytkiem, jest szczególnie istotne w przypadku nowożytnych mogił i nieczynnych cmentarzy zarówno wojennych, jak i wyznaniowych, które mogą być zagrożone zniszczeniem, np. przez zabudowę, prace ziemne związane z inwestycjami, eksploatację kopalni, prowadzenie gospodarki rolnej i leśnej, albo ich zachowanie in situ (dotyczy zwłaszcza pojedynczych mogił) jest niemożliwe z jakichś innych powodów. Wszystkie one spełniają warunki definicji zabytku archeologicznego: są podziemną (czasami również powierzchniową, gdy zachowane są mogiły ziemne) pozostałością egzystencji i działalności człowieka, wydaje się, że zasługują również na zachowanie z uwagi na posiadaną wartość historyczną. Jednocześnie są one zabytkami nieruchomymi – cmentarzami. Czy zatem w przypadku konieczności likwidacji takiego cmentarza bądź mogiły powinno się przeprowadzić zwykłą ekshumację i przeniesienie szczątków zmarłych na inny cmentarz zgodnie z Ustawą z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych¹⁰ albo Ustawą z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych¹¹, ewentualnie wykonując ich dokumentację konserwatorską, czy też przeprowadzić badania archeologiczne zgodnie z ustawą z 2003 roku?¹² Ekshumacji nie musi

possible, for example, to establish an Archaeological Monument Register for the area where the so-called Gorlice Operation (the Battle of Gorlice) took place in the first days of May 1915. As a result, the area of the entire Gorlice district, together with significant parts of the neighbouring Nowy Sącz, Tarnów and Jasło districts, would become an immovable archaeological find subject to protection due to its inclusion in the regional and municipal register of monuments. Without denying the need to document and protect war cemeteries, the remains of fortifications, including field fortifications, and other traces of fighting, this seems absurd.

Cemetery (immovable monument) or burial ground (archaeological find)

Determining whether we are dealing with an archaeological find or an immovable monument of another kind or a monument in general is particularly important in the case of early modern graves and closed cemeteries, both war and religious cemeteries, which may be endangered e.g. by development, earthworks related to investments, exploitation of minerals, agricultural and forestry management, or when their preservation in situ (especially in the case of single graves) is impossible for some other reasons. All of them meet the definition of an archaeological find: they are underground (sometimes also on the surface, when the graves are preserved), the remnants of human existence and activity, and they deserve to be preserved because of their historical value. At the same time they are immovable monuments – cemeteries. Therefore, if there is a need to liquidate such a cemetery or grave, should a simple exhumation and transfer of the remains of the deceased to another cemetery be carried out, in accordance with the Act of 28 March 1933 on War Graves and Cemeteries¹⁰ or the Act of 31 January 1959 on Cemeteries and Burying the Dead¹¹, possibly with conservation documentation, or is it necessary to carry out archaeological research in accordance with the law of 2003?¹² An exhumation, contrary to archaeological research, does not have to be carried out by an archaeologist. If the cemetery is entered in the register of monuments, the exhumation, regardless of the consent of

prować archeolog, badania archeologiczne – tak. Na ekshumację, niezależnie od zgody konserwatora, gdy jest to cmentarz wpisany do rejestru zabytków, zgodę musi wydać powiatowy inspektor sanitarny. Natomiast gdy wydobyć szczątków ludzkich, nawet na cmentarzu z 1945 roku lub z jeszcze młodszej mogiły, potraktujemy jako badania archeologiczne – już nie¹³. Jednak ważniejszym problemem jest, co robić ze znalezionymi przy zmarłych przedmiotami. Jeśli to ekshumacja i przeniesienie szczątków w inne miejsce, to przedmioty te powinny zostać zdeponowane wraz ze zmarłymi¹⁴. Natomiast jeśli uznamy takie działania za badania archeologiczne, to znalezione w ich trakcie przedmioty będą archeologicznymi zabytkami ruchomymi, które zgodnie z art. 35 ustawy z 2003 roku stanowią własność skarbu państwa i powinny trafić do muzeum lub innej instytucji, która zapewni ich przechowywanie, konserwację i udostępnienie.

Status szczątków ludzkich z badań archeologicznych i odkryć przypadkowych

Jedną z konsekwencji niejasnej – dającej pole do różnych interpretacji – definicji zabytku archeologicznego jest nieuregulowana kwestia statusu ludzkich szczątków (kości, szkieletów, zwłok i ich fragmentów itd.) odkrywanych podczas badań archeologicznych oraz pochodzących ze znalezisk przypadkowych, a co za tym idzie, sposobów postępowania z nimi. Do czasu, gdy badano wyłącznie cmentarzyska pradziejowe, średniowieczne, a nawet wczesnonowożytne, nie stanowiło to większego problemu. Szczątki takie trafiały zazwyczaj do magazynów muzealnych albo pracowni antropologicznych, chociaż zdarzało się też ich zakopywanie ponownie na badanym stanowisku¹⁵. Sytuacja jednak zmieniła się, odkąd przedmiotem badań archeologicznych stały się cmentarze i mogiły nowożytne, a nawet współczesne.

Z ustawy z 2003 roku trudno wywnioskować, czy szczątki ludzkie mogą być zabytkami, zwłaszcza ruchomymi zabytkami archeologicznymi. Zabytkami archeologicznymi są z pewnością cmentarzyska, ale czy również nowożytne i współczesne groby i cmentarze, nawet nieczynne, wydaje się być kwestią do dyskusji. W art. 6 ustawy z 2003 roku cmentarze wymienione są wśród różnych kategorii zabytków

the monument protection officer, requires the consent of the district sanitary inspector. On the other hand, when we consider the extraction of human remains, even in a cemetery from 1945 or earlier, as archaeological research – such a consent is not necessary¹³. However, the most important issue is what to do with the items found on the deceased. If it is an exhumation and a transfer of the remains to another place, these items should be deposited with the deceased¹⁴. However, if we consider such activities to be archaeological research, the items found during the course of such activities will be considered movable archaeological finds, which, in accordance to Art. 35 of the Act of 2003, constitute the property of the State Treasury and should be placed in a museum or any other institution that will ensure their storage, protection and access.

The status of human remains discovered during archaeological research and accidental discoveries

One of the consequences of the unclear definition of an archaeological find, which gives room for various interpretations, is the unregulated status of human remains (bones, skeletons, corpses and their fragments, etc.) discovered during archaeological research and those coming from accidental finds and, consequently, the ways of dealing with them. Until only prehistoric, medieval and even early modern burial grounds were examined, this was not a major problem. Such remains were usually deposited in museum storehouses or anthropological laboratories. Sometimes they were also buried on the examined site¹⁵. However, the situation has changed since cemeteries and graves of modern and even contemporary origin have become the subject of archaeological research.

It is difficult to deduce from the 2003 Act whether human remains may be considered as finds, in particular movable archaeological finds. Burial grounds are certainly archaeological finds, but whether early modern and contemporary graves and cemeteries, even closed ones, should be considered as such remains a matter of discussion. Pursuant to Art. 6 of the 2003 Act, cemeteries are listed among the various categories of immovable monuments, but recently

nieruchomych, jednak ostatnio wydaje się przeważać pogląd, że one także powinny być dokumentowane i badane przez archeologów¹⁶, a skoro tak, to są również nieruchomymi zabytkami archeologicznymi, a wydobyte z nich (z tworzących je warstw i obiektów) szczątki ludzkie i towarzyszące im przedmioty należałoby uznać za ruchome zabytki archeologiczne. Te zaś, zgodnie z art. 35, stanowią własność skarbu państwa i powinny zostać przekazane do muzeum lub innej jednostki organizacyjnej, która zapewni ich przechowywanie i konserwację. To jednak, abstrahując od kwestii etycznych (czy szczątki ludzkie powinny być przechowywane w pudełkach na półkach magazynów muzealnych), może stać w sprzeczności z innymi przepisami.

Zgodnie w Rozporządzeniu Ministra Zdrowia z 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkimi¹⁷ za zwłoki uważa się ciała osób zmarłych i dzieci martwo urodzonych, z kolei szczątkami ludzkimi są popioły powstałe po spaleniu zwłok i pozostałości zwłok wydobytych przy kopaniu grobu bądź w innych okolicznościach, zaś do szczątków ludzkich stosuje się takie same przepisy, jak do zwłok. Nie wskazano tu żadnych ograniczeń czasowych albo wyłączeń. Zatem zgodnie z rozporządzeniem szkielety lub ich fragmenty („pozostałości zwłok”), a także spalone kości („popioły powstałe po spaleniu zwłok”) z grobów odkrytych przypadkowo bądź w trakcie prac wykopaliskowych, a więc wydobyte w „innych okolicznościach”, bez względu na czas, z jakiego pochodzą, należałoby traktować jako szczątki ludzkie. Te zaś powinny być pochowane na cmentarzu. Przechowywanie szczątków ludzkich w magazynach muzeów lub innych instytucji można uznać za znieważanie zwłok lub prochów ludzkich. Podobnie rozkopywanie, nawet w celach naukowych, grobów i cmentarzy, o ile nie służy przeniesieniu szczątków na inny cmentarz, można uznać za znieważanie miejsc pochówku, zaś wydobywanie z grobów przedmiotów należących do zmarłych za ich ograbianie, a więc czynny karalny¹⁸.

Badania archeologiczne i pozwolenia na nie

Ustawa z 2003 roku w art. 3 definiuje badania archeologiczne jako „działania mające na celu odkrycie,

there is a prevailing opinion that they should also be documented and investigated by archaeologists¹⁶. As such, they should be considered as immovable archaeological finds, and any human remains or items found in the cemeteries (extracted from the layers and objects constituting the cemeteries) should be considered as movable archaeological finds. These, according to Art. 35, constitute the property of the State Treasury and should be transferred to a museum or other organizational unit which will ensure their storage and protection. This, however, apart from ethical issues (whether human remains should be kept in boxes on the shelves of museum storage rooms), may be in conflict with other regulations.

In accordance with the Regulation of the Minister of Health of 2001 on the treatment of corpses and human remains¹⁷, bodies of deceased persons and still born children are considered corpses, while human remains include the ashes produced after the burning of corpses and the remains of corpses excavated while digging up a grave or in other circumstances. The same regulations apply to human remains as to corpses. No time limits or exclusions are indicated here. Therefore, in accordance with the Regulation, skeletons or fragments thereof (“the remains of corpses”) and burnt bones (“ashes from the burning of corpses”) from graves discovered accidentally or in the course of excavation work and therefore extracted in “other circumstances”, regardless of the time of their origin, should be treated as human remains. And as such they should be buried in a cemetery. The storage of human remains in museum storehouses or other institutions may be considered a profanation of human remains or human ashes. Similarly, the digging up of graves and cemeteries, even for scientific purposes, if it does not serve the purpose of transferring the remains to another cemetery, may be regarded as a profanation of a burial site and the extraction of items belonging to the deceased may be treated as plunder, i.e. a criminal act¹⁸.

Archaeological research and authorizations

Art. 3 of the 2003 Act defines archaeological research as “activities aimed at discovering, recognising, documenting and protecting an archaeological

rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego”. Badania archeologiczne nie są jednak sumą wymienionych w art. 3 działań (czynności) prowadzonych jednocześnie lub kolejno po sobie, ale każde z nich, jeśli dotyczy zabytku archeologicznego, jest badaniem archeologicznym. Badaniami archeologicznymi są zatem nie tylko tradycyjne prace wykopaliskowe zakładające ingerencję w podziemne obiekty i warstwy kulturowe, zazwyczaj skutkujące ich zniszczeniem po wcześniejszym udokumentowaniu, oraz tzw. badania powierzchniowe zakładające odkrywanie, rozpoznanie i dokumentowanie zabytków archeologicznych ruchomych i nieruchomych na podstawie artefaktów, śladów i reliktyw znajdujących się na powierzchni, ale również badania prowadzone różnego rodzaju metodami nieinwazyjnymi (geofizycznymi, elektrooporowymi, georadarowymi itp.), których celem jest również odkrycie, rozpoznanie i udokumentowanie zabytków archeologicznych. Również wykonywanie zdjęć z powietrza (lotniczych, z dronów itp.) czy też w ogóle jakichkolwiek zdjęć bądź pomiarów, w tym Numerycznych Map Terenu (NMT), a także ich analiza, podobnie jak map i zdjęć archiwalnych, o ile ich celem jest odkrycie i zadokumentowanie zabytków archeologicznych, będą badaniami archeologicznymi w rozumieniu ustawy.

Na prowadzenie badań archeologicznych, zgodnie z art. 36 ustawy z 2003 roku, wymagana jest zgoda wojewódzkiego konserwatora zabytków, kierować nimi zaś (lub samodzielnie je wykonywać) może jedynie osoba dysponująca określonymi kwalifikacjami i doświadczeniem określonymi w art. 37e tej ustawy. O ile należy zgodzić się, że badaniami wykopaliskowymi i powierzchniowymi powinien kierować (lub samodzielnie je wykonywać) archeolog z odpowiednimi kwalifikacjami i doświadczeniem po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, to w pozostałych przypadkach wydaje się to co najmniej dyskusyjne. O ile jeszcze sensowny jest wymóg uzyskania pozwolenia konserwatora zabytków na prowadzenie np. poszukiwań lub badań zabytków archeologicznych przy pomocy georadaru lub innego sprzętu elektronicznego, to już konieczność kierowania takimi pracami przez magistra archeologii z 12-miesięczną praktyką terenową na wykopaliskach wydaje się wątpliwa. Absurdalne jest

find”. Archaeological research, however, does not constitute the sum of activities (procedures) listed in Art. 3 carried out simultaneously or consecutively, but each of them, if it concerns an archaeological find, constitutes archaeological research. Therefore, archaeological research includes not only traditional excavation work involving interference with underground objects and cultural layers, usually resulting in their destruction after prior documentation, and the so-called surface surveys assuming the discovery, recognition and documentation of archaeological finds, both movable and immovable, on the basis of artefacts, traces and relics located on the surface, but also research conducted with the use of various non-invasive methods (geophysical, electrical resistivity, geo-radar, etc.), whose aim is also to discover, recognize and document archaeological monuments. Also, taking aerial photographs (air photographs, drone photographs, etc.) or any other photographs or measurements, including Numerical Land Maps (NMT), and their analysis, as well as analysis of maps and archival photographs, provided that their purpose is to discover and document archaeological monuments, constitute archaeological research within the meaning of the Act.

Archaeological research, in accordance with Art. 36 of the Act of 2003, requires the consent of the Regional Monuments Inspector, and only persons with specific qualifications and experience specified in Art. 37e of the Act may supervise such research (or perform it individually). While there is no doubt that the excavations and surface surveys should be supervised (or performed individually) by an archaeologist with appropriate qualifications and experience after obtaining the consent of the Regional Monuments Inspector, in other cases this seems to be controversial. While it is still reasonable to require an authorization from a monument protection officer to carry out e.g. exploration or research of archaeological finds with the use of a geo-radar or other electronic equipment, the need for such works to be conducted by a master of archaeology with 12-months of field experience at excavations seems doubtful. It is absurd that only an archaeologist with an authorization from the Regional Monuments Inspector is allowed to take aerial photographs, drone photographs, etc., and even more so to analyse such

natomiast, aby wykonywać zdjęcia lotnicze, zdjęcia z drona itp., a tym bardziej analizować takie zdjęcia lub współczesne bądź archiwalne materiały kartograficzne w celu lokalizowania (a więc wykrywania i dokumentowania) zabytków archeologicznych, mógł tylko archeolog po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, chociaż wszystkie te działania mieszczą się w ustawowej definicji badań archeologicznych.

Badania archeologiczne zgodnie z definicją ustawową podejmowane są względem zabytków archeologicznych, te zaś są „pozostałością egzystencji i działalności człowieka”. Co jednak w sytuacjach, gdy bez podjęcia badań nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy dane obiekty są taką pozostałością, a więc czy spełniają kryteria definicji zabytku archeologicznego? Przywołajmy znowu przykład odkrytych przypadkowo szczątków mamuta. Kto i w oparciu o jaką podstawę prawną powinien rozpoznać, udokumentować i zabezpieczyć takie znalezisko, co do którego nie wiemy (przynajmniej do czasu jego przebadania), czy ma związek z egzystencją i działalnością człowieka, a zatem czy jest zabytkiem archeologicznym, czy też nie. Bo tylko w tym pierwszym przypadku konieczne będzie pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków, badania zaś będzie mógł przeprowadzić tylko archeolog. I czy w sytuacji, gdy takie szczątki wydobydź, udokumentuje i zabezpieczy paleontolog, a w trakcie późniejszych analiz gabinetowych okaże się, że zwierzę padło zabite zatrutą strzałą, oskarżymy go, że przeprowadził badania archeologiczne bez pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków i posiadania ku temu kwalifikacji?

Kwestię warunków uzyskiwania pozwoleń na badania archeologiczne, podobnie jak na inne prace podejmowane przy zabytkach, reguluje odpowiednie Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 2 sierpnia 2018 roku (ogłoszone 22 sierpnia)¹⁹. Zastąpiło ono rozporządzenie z 2017 roku²⁰, to zaś podobne rozporządzenia wcześniejsze. Warunki uzyskiwania pozwoleń zawarte w rozporządzeniu z 2018 roku, podobnie jak we wszystkich poprzednich, określone zostały tak, jakby badaniami archeologicznymi były wyłącznie tradycyjne prace wykopaliskowe oraz poszukiwania zabytków pod wodą, przede wszystkim w akwenach morskich. Rozporządzenie nie uwzględnia zupełnie faktu, że

photographs or contemporary or archival cartographic materials in order to locate (and thus detect and document) archaeological monuments, although all these activities fall within the statutory definition of archaeological research.

According to the statutory definition, archaeological research is carried out in relation to archaeological finds, which are “the remnants of human existence and activity”. What about situations where, without carrying out such research, we are not able to determine whether they are a remnant, and thus whether they meet the definition of an archaeological find? Let us once again look at the example of the accidentally discovered remains of a mammoth. Who, and on the basis of what legal provisions, should recognize, document and preserve such a finding if we do not know (at least until it has been examined) whether it is related to human existence and activity, and therefore whether it is an archaeological find or not. Because only in the former case will it be necessary to obtain the authorization of the Regional Monuments Inspector and the research will have to be carried out by an archaeologist. And if such remains are excavated, documented and secured by a palaeontologist, and during later analyses it turns out that the animal was killed by a poisoned arrow, will we accuse him/her of having carried out archaeological research without the authorization of the Regional Monuments Inspector and without the necessary qualifications to do so?

The conditions for obtaining authorizations for archaeological research, as well as for other works related to monuments, are regulated by the relevant Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 2 August 2018 (published on 22 August)¹⁹. It replaced the 2017 regulation²⁰, which in turn replaced earlier regulations. The conditions for obtaining authorizations contained in the 2018 Regulation, as in all previous regulations, were defined in such a way as if archaeological excavations consisted exclusively of traditional excavations and searches for monuments carried out under water, especially in sea basins. The Regulation does not take into account the fact that archaeological research according to the statutory definition also includes - as mentioned above - surface surveys, non-invasive research with the use of various electronic equipment, preparing

badaniami archeologicznymi zgodnie z definicją ustawową są – o czym była mowa wyżej – również badania powierzchniowe, badania nieinwazyjne przy pomocy różnorodnego sprzętu elektronicznego, wykonywanie dokumentacji fotograficznych i pomiarowych itp., o ile są działaniami mającymi „na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego”. W konsekwencji praktycznie niemożliwe jest złożenie prawidłowego wniosku wraz ze wszystkimi wymaganymi przez rozporządzenie załącznikami na badania powierzchniowe albo np. skanowanie laserowe z samolotu w celu wykonania Numerycznej Mapy Terenu (NMT) kopaliń krzemienia, pomijając kwestię, czy na te ostatnie rzeczywiście jest potrzebna zgoda wojewódzkiego konserwatora zabytków²¹.

Badania archeologiczne a poszukiwania zabytków

Jak wyżej wspomniano, art. 3 ustawy z 2003 roku jako badania archeologiczne definiuje działania mające na celu odkrycie zabytków archeologicznych, przez co należy rozumieć między innymi ich poszukiwania. Z kolei art. 36 tej ustawy wśród różnych działań wymagających pozwolenia wojewódzkiego konserwatora wymienia „prowadzenie badań archeologicznych” (ust. 1 pkt 5) i „prowadzenie poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania” (ust. 1 pkt 12). Wynika z tego, że poszukiwanie zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, bez użycia takich urządzeń lub sprzętu, nie wymaga pozwolenia. Mamy tu wyraźną sprzeczność. Skoro bowiem poszukiwania zabytków archeologicznych, a więc działania mające na celu ich odkrycie, zgodnie z art. 3 ustawy są formą badań archeologicznych, to na takie poszukiwania, bez względu na sposób ich prowadzenia, powinno być wydane pozwolenie²². To nie jedyna niekonsekwencja. Zgodnie z art. 37e ustawy z 2003 roku badaniami archeologicznymi może kierować osoba będąca magistrem archeologii i mogąca się wykazać 12-miesięczną praktyką w zawodzie. Jeśli poszukiwania zabytków, „w tym zabytków archeologicznych przy użyciu wszelkiego rodzaju sprzętu”, są formą

photographic and measuring documentation, etc., provided such activities are aimed at “discovering, recognizing, documenting and protecting an archaeological find”. As a result, it is practically impossible to submit a correct application for a surface survey, with all the necessary annexes, required by the regulation or e.g. for laser scanning from an airplane in order to prepare the Numerical Land Map (NMT) of flint mines, leaving aside the question of whether the latter activity really requires the authorization of the Regional Monuments Inspector²¹.

Archaeological research and search for artefacts

As mentioned above, Art. 3 of the 2003 Act defines archaeological research as activities aimed at discovering archaeological monuments, which should be understood as, inter alia, search for artefacts. On the other hand, Art. 36 mentions “conducting archaeological research” (section 1, point 5) and “searching for hidden or abandoned movable monuments, including archaeological finds, using all kinds of electronic and technical devices and diving equipment” (section 1, point 12) among the various activities requiring the authorization of the Regional Monuments Inspector. It follows that the search for movable monuments, including archaeological finds without the use of such devices or equipment, does not require an authorization. We have a clear contradiction here. Since the search for archaeological finds, i.e. activities aimed at their discovery, according to Art 3 of the Act is a form of archaeological research, such search, regardless of the manner in which it is conducted, requires an authorization²². This is not the only inconsistency. Pursuant to Art. 37e of the Act of 2003, archaeological research may be conducted by a person who is a master of archaeology and can demonstrate 12 months’ practice in the profession. If the search for artefacts, “including archaeological finds with the use of all kinds of equipment” is a form of archaeological research, then it should be conducted by an archaeologist with appropriate qualifications. Meanwhile, the 2003 Act makes no mention of the qualifications that should be possessed by researchers referred to in Art. 36 (section 1, point 12) of the Act, although it contains an extensive list

badan archeologicznych, to również nimi powinien kierować archeolog o odpowiednich kwalifikacjach. Tymczasem ustawa z 2003 roku nic nie wspomina o kwalifikacjach, jakie powinni posiadać prowadzący poszukiwania, o których mowa w jej art. 36 ust. 1 pkt 12, chociaż zawiera ona obszerną listę kwalifikacji i uprawnień, jakimi powinni się wykazać kierujący różnymi pracami przy zabytkach.

Brak wymagań co do kwalifikacji osób prowadzących poszukiwania zabytków, w tym zabytków archeologicznych przy użyciu wszelkiego rodzaju sprzętu, potwierdza również treść wspomnianego wyżej rozporządzenia MKiDN z 2 sierpnia 2018 roku określającego tryb wydawania pozwoleń na różne działania przy zabytkach, a także „poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym zabytków archeologicznych [...] zwane dalej „poszukiwaniem zabytków”. O ile bowiem pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych powinno zawierać warunek polegający na obowiązku kierowania badaniami albo samodzielnego ich wykonywania przez osobę spełniającą wymagania art. 37e ust. 1 ustawy z 2003 roku, to pozwolenie „na prowadzenie poszukiwań zabytków, w tym zabytków archeologicznych”, a więc w świetle tego, co napisano wyżej – badań archeologicznych, nie zawiera żadnych wymogów w tym względzie. Wniosek z tego jest taki, że np. archeologiczne badania powierzchniowe, nawet realizowane w ramach AZP, można prowadzić w ogóle bez pozwolenia, a gdy w ich trakcie będzie używany jakiś sprzęt elektroniczny lub techniczny, to po uzyskaniu pozwolenia kierować nimi będzie mógł każdy, pod warunkiem że we wniosku o jego wydanie nazwie się je poszukiwaniem zabytków, w tym zabytków archeologicznych, a nie badaniami archeologicznymi.

Własność zabytków archeologicznych i zabytków pochodzących z poszukiwań niebędących badaniami archeologicznymi

Zabytki archeologiczne, ale tylko ruchome, są jedyną kategorią zabytków, która z mocy ustawy z 2003 roku stanowi własność skarbu państwa, a o miejscu ich przechowywania decyduje wojewódzki konserwator

of qualifications and authorizations that should be demonstrated by those conducting various works on monuments.

The lack of requirements concerning the qualifications of persons searching for artefacts, including archaeological finds with the use of all kinds of equipment, is also confirmed by the aforementioned Regulation of the Ministry of Culture and National Heritage of 2 August 2018 laying down the procedure for issuing permits for various activities with regard to monuments and for “searching for hidden or abandoned monuments, including archaeological finds . . . hereinafter referred to as the search for artefacts”. While the authorization to conduct archaeological research should contain a condition consisting in the obligation to supervise the research or to conduct it independently by a person meeting the requirements of Art. 37e(1) of the Act of 2003, the authorization to “conduct the search for artefacts, including archaeological finds”, i.e. in the light of what has been written above – archaeological research, does not contain any requirements in this respect. The conclusion is that, for example, archaeological surface surveys, even carried out under the AZP, may be conducted without an authorization at all, and when electronic or technical equipment is used during the research, then after obtaining the authorization anyone is able to carry out the research, provided that in the application to issue the authorization the activity is described as a search for artefacts, including archaeological finds, and not archaeological research.

Ownership of archaeological finds and artefacts discovered during searches that do not constitute archaeological research

Archaeological finds, but only movable ones, are the only category of monuments which, under the Act of 2003, constitute the property of the State Treasury, and the Regional Monuments Inspector decides about their place of storage (Art. 35). However, pursuant to Art. 24 and 25 of the Act of 20 February 2015 on Found Property²³ and Art. 187 and 189 of the Civil Code²⁴, other movable monuments also constitute the property of the State Treasury. Apart

zabytków (art. 35). Natomiast zgodnie z art. 24 i 25 Ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych²³ i art. 187 i 189 Kodeksu cywilnego²⁴, własnością skarbu państwa są również inne zabytki ruchome. Pomijając niezrozumiałe w świetle potrzeb ochrony zabytków rozróżnienie prawa własności w zależności od tego, czy jest to ruchomy, czy nieruchomy zabytek archeologiczny, a wynikające z bezrefleksyjnej implementacji do współczesnych ustaw między innymi austriackich i niemieckich dekretów z XVIII i XIX wieku, będących z kolei powtórzeniem obowiązującego od średniowiecza prawa panującego (władcy) do kopalin²⁵, absurdalne wydaje się, że posiadanie przez osobę prywatną znalezionego przypadkowo i podniesionego z ziemi odłupka krzemienno w świetle obowiązujących przepisów jest nielegalne – zgodnie z art. 35 ustawy z 2003 roku jako zabytek archeologiczny jest on własnością skarbu państwa – podczas gdy można być prywatnym właścicielem np. obrazów renesansowych bądź innych dzieł sztuki i – co więcej – handlować nimi. Niezrozumiałe jest również, dlaczego wojewódzki konserwator zabytków, chcąc przekazać do muzeum albo innej jednostki organizacyjnej zabytki archeologiczne pochodzące z badań archeologicznych, poszukiwań lub odkryć przypadkowych, zgodnie z art. 35 ustawy z 2003 roku musi mieć na to zgodę tych instytucji. Natomiast w przypadku pochodzących z poszukiwań i odkryć przypadkowych zabytków innych kategorii zgoda taka nie jest konieczna, a przekazanie następuje w drodze decyzji wydanej nie na podstawie ustawy z 2003 roku, ale art. 24 wspomnianej wyżej Ustawy z 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych²⁶. Inna rzecz, że ustawa z 2015 roku o rzeczach znalezionych w zakresie dotyczącym zabytków (przedmiotów o charakterze zabytkowym) jest w zasadzie przepisem martwym. Gdyby wszyscy prowadzący poszukiwania ukrytych bądź porzuconych zabytków zechcieli przekazać znalezione przez siebie przedmioty staroście, a ten za pośrednictwem wojewódzkiego konserwatora – właściwym muzeum, z których to przedmiotów każdy – jak wskazano wcześniej – w świetle definicji zawartych w ustawie z 2003 roku można uznać za zabytek, w tym zabytek archeologiczny, zabrakłoby miejsca w magazynach muzealnych, nie wspominając o pieniądzach na ich opracowanie i konserwację.

from the incomprehensible, in the light of the needs of monuments protection, distinction between property rights depending on whether a given object is a movable or immovable archaeological find, and resulting from a non-reflexive implementation, in contemporary law, of Austrian and German decrees from the 18th and 19th centuries, which in turn are a repetition of the ruler's right to minerals in force since the Middle Ages²⁵, it seems absurd that it is illegal for a private person to possess a flint flake accidentally found on the ground – in accordance with Art. 35 of the 2003 Act it is an archaeological find and as such the property of the State Treasury, while you can be a private owner of, for example, Renaissance paintings or other works of art and – what is more – trade them. It is also incomprehensible why the Regional Monuments Inspector, who wishes to transfer archaeological finds from archaeological excavations, search or accidental discoveries to a museum or other organizational unit, pursuant to Art. 35 of the Act of 2003, must have the prior consent of these institutions. However, in the case of search and accidental discovery of other categories of monuments, such consent is not necessary and the transfer takes place by way of a decision issued not on the basis of the Act of 2003, but on the basis of Art. 24 of the aforementioned Act of 20 February 2015 on Found Property²⁶. Another thing is that the 2015 Act on Found Property, as far as monuments (historical objects) are concerned, is in principle a dead law. And if all the persons carrying out a search for hidden or abandoned artefacts wanted to hand over the discovered objects to the District Governor, and the District Governor, through the Regional Monuments Inspector, would like to submit them to the appropriate museum, and each of these objects – as indicated earlier – can be considered a monument, including an archaeological find, in the light of the definitions contained in the 2003 Act, we would run out of space in museum storehouses, not to mention funds necessary for their documentation and protection.

Conclusion

The above comments do not exhaust all the problems and doubts that arise from the provisions of the Act

Zakończenie

Powyższe uwagi nie wyczerpują wszystkich problemów i wątpliwości, jakie wynikają z zawartych w ustawie z 2003 roku zapisów dotyczących zabytków archeologicznych i badań archeologicznych. Wskazują one jednak, w jakim kierunku powinny iść zmiany w przepisach prawnych celem racjonalizacji i uporządkowania zasad ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym archeologicznego. ■

Dr hab. Marek Florek, archeolog i historyk, zawodowo ze służbami konserwatorskimi związany od 1982 r. Pracował kolejno w Biurze Badań i Dokumentacji Zabytków i w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Tarnobrzegu, Podkarpackim Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyślu. Obecnie w Delegaturze w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach oraz – od 2004 r. – w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

of 2003 concerning archaeological finds and archaeological research. However, they indicate the direction of necessary changes in legal regulations aimed at rationalising and structuring the principles of protection of cultural heritage, including archaeological heritage. ■

Marek Florek, PhD with habilitation, archaeologist and historian, professionally associated with monument protection services since 1982. He worked in the Office of Monuments Research and Documentation and in the Regional Monuments Protection Office in Tarnobrzeg, the Podkarpackie Regional Monuments Protection Office with the seat in Przemyśl. Currently, he works in the Sandomierz Delegation of the Regional Monuments Protection Office in Kielce, and – since 2004 – at the Institute of Archaeology of Maria Curie-Skłodowska University in Lublin.

Przypisy

- 1 Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2018 r., poz. 2067 z późniejszymi zmianami).
- 2 Między innymi: M. Trzeciński, *Wokół definicji zabytku archeologicznego*, „Ochrona Zabytków” 2007, nr 4, s. 111-116; tenże, *Definicja zabytku archeologicznego – problemy i kontrowersje wokół stosowania prawa*, [w:] K. Zeidler (red.), *Prawo ochrony zabytków*, Gdańsk 2014, s. 115-122; Z. Misiuk, *Zabytki archeologiczne z epok historycznych w kontekście ewidencji zabytków. Podstawowe problemy konserwatorskie*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 46-53. Por. także: M. Florek, *Między teorią a praktyką. Ochrona dziedzictwa archeologicznego z perspektywy konserwatorskiej (na przykładach Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach)*, „Raport” 2015, nr 10, s. 235-239; tenże, *Problem wydzielania i ewidencji stanowisk archeologicznych na terenie miast*, „Kurier Konserwatorski” 2018, nr 15, s. 72-75. Należy zwrócić uwagę, że żaden z publikowanych komentarzy do ustawy z 2003 r. nie zawiera omówienia definicji zabytku archeologicznego – por. m.in.: R. Gola, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Zakamycze 2004; K. Żalasińska, *Prawna ochrona zabytków nieruchomych w Polsce*, Warszawa 2010; P. Antoniuk, M. Cherka, F.M. Elżanowski, K.A. Wąsowski, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2010.
- 3 Np.: *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 1, Warszawa 1983, s. 137: „Zabytek archeologiczny, każdy przedmiot pochodzący z odległych epok, znaleziony w ziemi lub znajdujący się w ruinach na jej powierzchni, jeśli ma wartość dowodową dla tez i hipotez naukowych dotyczących procesu historycznego; [...] rozróżnia się zabytki archeologiczne nieruchome

Endnotes

- 1 Act of 23 July 2003 on the Protection and Guardianship of Monuments (Journal of Laws of 2018, item 2067, as further amended).
- 2 Including: M. Trzeciński, *Wokół definicji zabytku archeologicznego*, „Ochrona Zabytków” 2007, No. 4, pp. 111-116; idem: *Definicja zabytku archeologicznego – problemy i kontrowersje wokół stosowania prawa*, [in:] K. Zeidler (ed.), *Prawo ochrony zabytków*, Gdańsk 2014, pp. 115-122; Z. Misiuk, *Zabytki archeologiczne z epok historycznych w kontekście ewidencji zabytków. Podstawowe problemy konserwatorskie*, „Kurier Konserwatorski” 2017, No. 14, pp. 46-53. Cf.: M. Florek, *Między teorią a praktyką. Ochrona dziedzictwa archeologicznego z perspektywy konserwatorskiej (na przykładach Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach)*, „Raport” 2015, No. 10, pp. 235-239; idem, *Problem wydzielania i ewidencji stanowisk archeologicznych na terenie miast*, „Kurier Konserwatorski” 2018, No. 15, pp. 72-75. It should be noted that none of the published comments to the Act of 2003 contain a discussion of the definition of an archaeological find – cf.: R. Gola, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Zakamycze 2004; K. Żalasińska, *Prawna ochrona zabytków nieruchomych w Polsce*, Warszawa 2010; P. Antoniuk, M. Cherka, F.M. Elżanowski, K.A. Wąsowski, *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2010.
- 3 See e.g.: *Encyklopedia Powszechna PWN*, Vol. 1, Warszawa 1983, p. 137: “An archaeological find is any object from distant epochs, found underground or in the ruins on the surface, if it has evidential value for scientific theses and hypotheses about the historical process; . . . a distinction is made between immovable archaeological finds (barrows,

- (kurhany, jaskinie, grodziska, zamczyska) i ruchome (narzędzia, ozdoby, broń)".
- 4 Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dz.U. z 1918 r. Nr 16, poz. 36).
 - 5 Ustawa z 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 r. Nr 10, poz. 48 z późniejszymi zmianami).
 - 6 Por. Z. Kobyliński, *Teoretyczne podstawy ochrony dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa 2001, s. 43-45, tam dalsza literatura.
 - 7 Szerzej na ten temat: M. Florek, *Problem wydzielania i ewidencji stanowisk archeologicznych na terenie miast*, „Kurier Konserwatorski” 2018, nr 15, s. 72-82.
 - 8 Por. m.in.: A.I. Zalewska, *Archeologia czasów współczesnych i (nie)moc działania materialnych śladów Wielkiej Wojny w Polsce*, „Ochrona Zabytków” 2017, nr 2, s. 47-77; J. Wrzosek, *Historyczne pole bitwy jako stanowisko archeologiczne. Wybrane problemy*, „Ochrona Zabytków” 2017, nr 2, s. 79-98; M. Florek, jw., s. 72-82.
 - 9 *Archeologiczne Zdjęcie Polski. Instrukcja sporządzania dokumentacji badań powierzchniowych oraz wypełniania Karty Ewidencyjnej Zabytku Archeologicznego. Wersja poprawiona i uzupełniona*, Warszawa 2016.
 - 10 Ustawa z 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz.U. z 2018 r., poz. 2337).
 - 11 Ustawa z 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (Dz.U. z 2017 r., poz. 912, 1669). Zgodnie z art. 19 przepisy dotyczące ekshumacji i przewożenia zwłok nie odnoszą się do archeologicznych prac wykopaliskowych dotyczących grobów i cmentarzy położonych poza terenem cmentarzy objętych ustawą, a więc cmentarzy komunalnych i wyznaniowych, a także cmentarzy i grobów wojennych, co wynika z art. 10 Ustawy z 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych. Czyli w przypadku wykopalisk archeologicznych na cmentarzach wyznaniowych, komunalnych i wojennych przepisy te powinny być stosowane.
 - 12 Por. M. Trzciński, *Praktyczne problemy realizacji badań archeologicznych w związku z prowadzeniem poszukiwań ofiar zbrodni komunistycznych*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 7-17.
 - 13 W każdym razie wymogu takiego nie znajdziemy w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r., poz. 1609).
 - 14 Inaczej postępowanie takie może być uznane za ograbianie zwłok lub miejsca spoczynku zmarłego, co jest czynem karnym zgodnie z art. 262 § 2 kodeksu karnego: „Kto ograbia zwłoki, grób lub inne miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8” (Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2018 r., poz. 1600 z późniejszymi zmianami).
 - 15 Tak np. postąpiono w trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych na cmentarzysku w miejscowości Wronowice, wchodzącym w skład zespołu grodowego Czeramna-Czerwienia w woj. lubelskim, gdy zabrano wyłącznie czaszki (ostatecznie trafiły one do ówczesnej Katedry Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego), podczas gdy pozostałe kości zostały zakopane w jednym wspólnym głębokim dole na terenie stanowiska.
 - caves, hill forts, castles) and movable finds (tools, ornaments, weapons)".
 - 4 Decree of the Regency Council on the Protection of Art and Culture Monuments (Journal of Laws of 1918, No. 16, item 36).
 - 5 The Act of 15 February 1962 on the Protection of Cultural Property (Journal of Laws of 1962, No. 10, item 48, as further amended).
 - 6 Cf. Z. Kobyliński, *Teoretyczne podstawy ochrony dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa 2001, pp. 43-45, with references to further literature.
 - 7 For a more extensive discussion of the issue, see: M. Florek, *Problem wydzielania i ewidencji stanowisk archeologicznych na terenie miast*, „Kurier Konserwatorski” 2018, No. 15, pp. 72-82.
 - 8 Cf.: A.I. Zalewska, *Archeologia czasów współczesnych i (nie)moc działania materialnych śladów Wielkiej Wojny w Polsce*, „Ochrona Zabytków” 2017, No. 2, pp. 47-77; J. Wrzosek, *Historyczne pole bitwy jako stanowisko archeologiczne. Wybrane problemy*, „Ochrona Zabytków” 2017, No. 2, pp. 79-98; M. Florek, op. cit., pp. 72-82.
 - 9 *Archaeological Picture of Poland. Instructions for preparing documentation of surface studies and filling in the Archaeological Monument Register. Revised and supplemented version*, Warszawa 2016.
 - 10 The Act of 28 March 1933 on War Graves and Cemeteries (Journal of Laws of 2018, item 2337).
 - 11 The Act of 31 January 1959 on Cemeteries and Burying the Dead (Journal of Laws of 2017, item 912, 1669). Pursuant to Art. 19 of the Act, the provisions concerning exhumation and transport of corpses do not refer to archaeological excavation works concerning graves and burial grounds located outside the cemeteries covered by the Act, i.e. municipal and religious cemeteries, as well as war cemeteries and graves, which results from Art. 10 of the Act of 28 March 1933 on War Graves and Cemeteries. Therefore, in the case of archaeological excavations in religious, communal and war cemeteries, they should be applied.
 - 12 Cf. M. Trzciński, *Praktyczne problemy realizacji badań archeologicznych w związku z prowadzeniem poszukiwań ofiar zbrodni komunistycznych*, „Kurier Konserwatorski” 2017, No. 14, pp. 7-17.
 - 13 In any case, such a requirement is not found in the Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 2 August 2018 on carrying out conservation works, restoration works and conservation research on a monument entered in the register of monuments or the List of Heritage Treasures, as well as on construction works, architectural research and other activities on a monument entered in the register of monuments, as well as archaeological research and search for monuments (Journal of Laws of 2018, item 1609).
 - 14 Otherwise, such proceedings may be considered as despoiling the corpse or plundering the place of rest of the deceased, which is a punishable act pursuant to Art. 262 § 2 of the Penal Code: “Whoever despoils the corpse, plunders the grave or any other place of rest of the deceased shall be subject to the penalty of deprivation of liberty for a term of between 6 months and 8 years” (Act of 6 June 1997 – Penal Code (Journal of Laws of 2018, item 1600, as further amended).
 - 15 For example, this was the case during excavations carried out in the cemetery in Wronowice, part of the Czermano-Czerwień castle complex in the Lublin Voivodship, when only the skulls were taken away (in the end they were taken

- 16 M. Trzciński, jw., s. 8-9; M. Sabaciński, *Rola metody archeologicznej w procesie ekshumacji. Głos w dyskusji na temat prawa i praktyki prowadzenia tego typu działań*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 18-23. Por. też pismo z 17 grudnia 2018 r. (l.dz. DOZ.KiNK.651.32.2018.AO) skierowane do wojewódzkich konserwatorów zabytków przez dr hab. prof. IH PAN Magdaleny Gawin, podsekretarza stanu w MKiDN.
- 17 Rozporządzenie Ministra Zdrowia z 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkim (Dz.U. z 2001 r. Nr 153, poz. 1783).
- 18 Kodeks karny w art. 262 mówi: „§ 1. Kto znieważa zwłoki, prochy ludzkie lub miejsce spoczynku zmarłego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2; § 2. Kto ograbia zwłoki, grób lub inne miejsce spoczynku zmarłego, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8”.
- 19 Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r., poz. 1609).
- 20 Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2017 r., poz. 1265).
- 21 O tym, że kolejne rozporządzenia dotyczące uzyskiwania pozwoleń na prace przy zabytkach i ich badania, w tym pozwoleń na badania archeologiczne, nie uwzględniały specyfiki badań powierzchniowych (inne rodzaje badań „nie wykopaliskowych” stanowiły margines), zdawano sobie sprawę już w latach 80. ubiegłego wieku. Podstawowym problemem wówczas, podobnie jak i teraz, był wymóg dołączania zgód właścicieli terenu, na którym zamierzano prowadzić badania powierzchniowe, konsekwencją czego było nawet opracowanie wytycznych, w jaki sposób wymóg ten omijać. Od tamtej pory nie tylko nic nie zrobiono w tej sprawie, ale każde nowe rozporządzenie stawia kolejne wymagania, a ponadto zupełnie nie uwzględnia, że badaniami archeologicznymi są nie tylko badania wykopaliskowe i nie różnicuje wymagań w zależności od charakteru badań. Po co np. w przypadku badań nieinwazyjnych (np. georadarych) dołączać oświadczenie muzeum lub innej jednostki o gotowości przyjęcia do swoich zbiorów zabytków ruchomych albo opisu uporządkowania terenu? Albo jaki sens ma podawanie współrzędnych geograficznych lub geodezyjnych w przypadku nadzorów archeologicznych (będących formą badań archeologicznych) nad realizacją inwestycji liniowych (światłowodu, gazociągu, sieci kanalizacyjnej lub wodociągowej) ciągnących się kilometrami? Generalnie cała procedura dotycząca wydawania przez wojewódzkich konserwatorów zabytków pozwoleń na badania archeologiczne zamiast być upraszczana, jest coraz bardziej komplikowana, wymaga coraz większej liczby dokumentów, załączników, informacji itp., które w rzeczywistości niczemu nie służą. Należy też zwrócić uwagę, że załącznik do tego rozporządzenia określający standardy dotyczące wykonywania dokumentacji do the then Department of Anthropology at the University of Wrocław), while the remaining bones were buried in a deep hole in the site.
- 16 M. Trzciński, op. cit., pp. 8-9; M. Sabaciński, *Rola metody archeologicznej w procesie ekshumacji. Głos w dyskusji na temat prawa i praktyki prowadzenia tego typu działań*, „Kurier Konserwatorski” 2017, No. 14, pp. 18-23. Cf. the letter of 17 December 2018 (l.dz. DOZ.KiNK.651.32.2018.AO) addressed to the Regional Monuments Inspectors by Dr. hab. Prof. IH PAN Magdalena Gawin, Undersecretary of State in the Ministry of Culture and National Heritage.
- 17 Regulation of the Minister of Health of 7 December 2001 on the treatment of corpses and human remains (Journal of Laws of 2001, No. 153, item 1783).
- 18 Art. 262 of the Penal Code: “§ 1. Whoever insults human remains, human ashes or the place of rest of the deceased shall be subject to a fine, a penalty of restriction of liberty or a penalty of deprivation of liberty for up to 2 years; § 2. Whoever despoils the corpse, plunders the grave or any other place of rest of the deceased shall be subject to the penalty of deprivation of liberty for a term of between 6 months and 8 years”.
- 19 The Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 2 August 2018 on carrying out conservation work, restoration work and conservation research on a monument entered in the register of monuments or in the List of Heritage Treasures, as well as on construction work, architectural research and other activities on a monument entered in the register of monuments, as well as archaeological research and search for monuments (Journal of Laws of 2018, item 1609).
- 20 The Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 22 June 2017 on carrying out conservation work, restoration work and conservation research on a monument entered in the register of monuments or in the List of Heritage Treasures, as well as on construction work, architectural research and other activities on a monument entered in the register of monuments, as well as archaeological research and search for monuments (Journal of Laws of 2017, item 1265).
- 21 The fact that subsequent regulations on obtaining authorizations for carrying out work on monuments and their examination, including permits for archaeological research, do not take into account the specificity of surface surveys (other types of “non-excavation” research were marginal), was already known in the 1980s. The main problem then, and now, was the requirement to include the consent of the owners of the area where the surface survey was to be carried out, which resulted in guidelines being drawn up on how to circumvent this requirement. Since that time nothing has been done about the problem, and every new regulation sets new requirements, completely ignoring the fact that archaeological research is not just about excavations, it does not differentiate the requirements according to the nature of the research. Why, for example, in the case of non-invasive research (e.g. geo-radar surveys), is it necessary to attach a declaration of a museum or another organizational unit on the readiness to accept movable monuments in their collections or a description of the arrangement of the area? Or what is the point of providing geographical or geodetic coordinates in the case of archaeological supervision (which are a form of archaeological research) on the implementation of linear investments (optical fibre, gas

- z badań archeologicznych w rzeczywistości dotyczy wyłącznie badań wykopaliskowych i nie ma żadnego zastosowania w przypadku badań o innym charakterze. Standardy dokumentacji z badań powierzchniowych AZP określa instrukcja NID; jest to jednak dokument zupełnie innej rangi niż rozporządzenie MKiDN, a w swej ostatniej wersji dotyczącej tzw. stanowisk (zabytków archeologicznych) wielkoobszarowych, dyskusyjny – por. M. Florek, jw.
- 22** Por. J. Wrzosek, *Poszukiwania zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, w świetle obowiązujących przepisów. Uwagi archeologa*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 41-45.
- 23** Dz.U. z 2015 r., poz. 397.
- 24** Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2018 r., poz. 1025 z późniejszymi zmianami).
- 25** Por. J. Pruszyński, *Ochrona zabytków w Polsce. Geneza. Organizacja. Prawo*, Warszawa 1989, s. 63-64; H. Cleere, *Racja bytu zarządzania dziedzictwem archeologicznym*, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Ochrona dziedzictwa archeologicznego w Europie*, Warszawa 1998, s. 20.
- 26** Na temat innych absurdów, niekonsekwencji i niecałkowicie przemyślanych przez ustawodawcę przepisów dotyczących własności zabytków archeologicznych i innych zabytków pochodzących z poszukiwań szerzej pisze M. Sabaciński, *Poszukiwania i własność zabytków oraz nagrody za odkrycia w świetle zmian przepisów w 2015 i 2016 roku*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 35-40; por. także J. Wrzosek, jw. Na temat różnych problemów związanych z własnością zabytków archeologicznych zob. także: Z. Kobyliński, *Własność dziedzictwa kulturowego*, Warszawa 2009.
- pipeline, sewage or water supply network) which stretch for miles? Generally, the entire procedure of issuing authorizations for archaeological research by the Regional Monuments Inspector, instead of being simplified, is becoming increasingly complicated, requires more and more documents, attachments, information, etc., which in reality do not serve any purpose. It should also be noted that the Annex to that Regulation setting out the standards for preparing archaeological documentation concerns exclusively archaeological excavations and does not apply to other types of excavation. The standards of documentation concerning surface surveys within the framework of the “Archaeological Picture of Poland” (AZP) are specified in the National Heritage Board of Poland manual; however, it is a document of a different rank than the regulation of the Ministry of Culture and National Heritage, and in its recent version, concerning the so-called large-area sites (of archaeological monuments), it is questionable – see M. Florek, op. cit.
- 22** Cf. J. Wrzosek, *Poszukiwania zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, w świetle obowiązujących przepisów. Uwagi archeologa*, „Kurier Konserwatorski” 2017, No. 14, pp. 41-45.
- 23** Journal of Laws of 2015, item 397.
- 24** The Act of 23 April 1964 – Civil Code (Journal of Laws of 2018, item 1025, as further amended).
- 25** Cf. J. Pruszyński, *Ochrona zabytków w Polsce. Geneza. Organizacja. Prawo*, Warszawa 1989, pp. 63-64; H. Cleere, *Racja bytu zarządzania dziedzictwem archeologicznym*, [in:] Z. Kobyliński (ed.), *Ochrona dziedzictwa archeologicznego w Europie*, Warszawa 1998, p. 20.
- 26** Other absurdities, inconsistencies and regulations which have not been fully thought out by the legislator, concerning the ownership of archaeological finds and other artefacts discovered during a search, are presented in more detail by M. Sabaciński, *Poszukiwania i własność zabytków oraz nagrody za odkrycia w świetle zmian przepisów w 2015 i 2016 roku*, „Kurier Konserwatorski” 2017, No. 14, pp. 35-40; Cf.: J. Wrzosek, op. cit. On the subject of various problems related to the ownership of archaeological finds also see: Z. Kobyliński, *Własność dziedzictwa kulturowego*, Warszawa 2009.

Bibliografia / Bibliography

Akty prawne / Legal acts

Dekret Rady Regencyjnej o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (tekst jednolity Dz.U. z 1918 r. Nr 16, poz. 36).

Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (tekst jednolity Dz.U. z 2018 r., poz. 2337).

Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (tekst jednolity Dz.U. z 2017 r., poz. 912, 1669).

Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz.U. z 1962 r. Nr 10, poz. 48 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jednolity Dz.U. z 2018 r., poz. 1025 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jednolity Dz.U. z 2018 r., poz. 1600 z późniejszymi zmianami).

Legal acts:

Decree of the Regency Council on the Protection of Art and Culture Monuments (Journal of Laws of 1918, No. 16, item 36).

The Act of 28 March 1933 on War Graves and Cemeteries (Journal of Laws of 2018, item 2337).

The Act of 31 January 1959 on Cemeteries and Burying the Dead (Journal of Laws of 2017, item 912, 1669).

The Act of 15 February 1962 on the Protection of Cultural Property (Journal of Laws of 1962, No. 10, item 48, as further amended).

The Act of 23 April 1964 – Civil Code (Journal of Laws of 2018, item 1025, as further amended).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2018 r., poz. 2067 z późniejszymi zmianami).

Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rzeczach znalezionych (tekst jednolity Dz.U. z 2019 r., poz. 908).

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 7 grudnia 2001 r. w sprawie postępowania ze zwłokami i szczątkami ludzkim (Dz.U. z 2001 r. Nr 153, poz. 1783).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 22 czerwca 2017 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2017 r., poz. 1265).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. z 2018 r., poz. 1609).

Act of 6 June 1997 – Penal Code (Journal of Laws of 2018, item 1600, as further amended).

The Act of 23 July 2003 on the Protection and Guardianship of Monuments (Journal of Laws of 2018, item 2067, as further amended).

The Act of 20 February 2015 on Found Property (Journal of Laws of 2019, item 908).

Regulation of the Minister of Health of 7 December 2001 on the treatment of corpses and human remains (Journal of Laws of 2001, No. 153, item 1783).

Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 22 June 2017 on carrying out conservation work, restoration work and conservation research on a monument entered in the register of monuments or in the List of Heritage Treasures, as well as on construction work, architectural research and other activities on a monument entered in the register of monuments, as well as archaeological research and search for monuments (Journal of Laws of 2017, item 1265).

Regulation of the Minister of Culture and National Heritage of 2 August 2018 on carrying out conservation work, restoration work and conservation research on a monument entered in the register of monuments or in the List of Heritage Treasures, as well as on construction work, architectural research and other activities on a monument entered in the register of monuments, as well as archaeological research and search for monuments (Journal of Laws of 2018, item 1609).

Literatura / Literature

Antoniak P., Cherka M., Elżanowski F.M., Wąsowski K.A., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Warszawa 2010.

Archeologiczne Zdjęcie Polski. Instrukcja sporządzania dokumentacji badań powierzchniowych oraz wypełniania Karty Ewidencyjnej Zabytku Archeologicznego. Wersja poprawiona i uzupełniona, Warszawa 2016.

Cleere H., *Racja bytu zarządzania dziedzictwem archeologicznym*, [w:] Kobyliński Z. (red.), *Ochrona dziedzictwa archeologicznego w Europie*, Warszawa 1998, s. 20-35.

Encyklopedia Powszechna PWN, t. 1, Warszawa 1983.

Florek M., *Między teorią a praktyką. Ochrona dziedzictwa archeologicznego z perspektywy konserwatorskiej (na przykładach Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach)*, „Raport” 2015, nr 10, s. 235-239.

Florek M., *Problem wydzielania i ewidencji stanowisk archeologicznych na terenie miast*, „Kurier Konserwatorski” 2018, nr 15, s. 72-82.

Gólat R., *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Komentarz*, Zakamycze 2004.

Kobyliński Z., *Teoretyczne podstawy ochrony dziedzictwa archeologicznego*, Warszawa 2001.

Kobyliński Z., *Własność dziedzictwa kulturowego*, Warszawa 2009.

Misiuk Z., *Zabytki archeologiczne z epok historycznych w kontekście ewidencji zabytków. Podstawowe problemy konserwatorskie*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 46-53.

Pruszyński J., *Ochrona zabytków w Polsce. Geneza. Organizacja. Prawo*, Warszawa 1989.

Sabaciński M., *Poszukiwania i własność zabytków oraz nagrody za odkrycia w świetle zmian przepisów w 2015 i 2016 roku*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 35-40.

Sabaciński M., *Rola metody archeologicznej w procesie ekshumacji. Głos w dyskusji na temat prawa i praktyki prowadzenia tego typu działań*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 18-23.

Trzciński M., *Definicja zabytku archeologicznego – problemy i kontrowersje wokół stosowania prawa*, [w:] Zeidler K. (red.) *Prawo ochrony zabytków*, Gdańsk 2014, s. 115-122.

- Trzeciński M., *Praktyczne problemy realizacji badań archeologicznych w związku z prowadzeniem poszukiwań ofiar zbrodni komunistycznych*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 7-17.
- Trzeciński M., *Wokół definicji zabytku archeologicznego*, „Ochrona Zabytków” 2007, nr 4, s. 111-116;
- Wrzosek J., *Historyczne pole bitwy jako stanowisko archeologiczne. Wybrane problemy*, „Ochrona Zabytków” 2017, nr 2, s. 79-98.
- Wrzosek J., *Poszukiwania zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, w świetle obowiązujących przepisów. Uwagi archeologa*, „Kurier Konserwatorski” 2017, nr 14, s. 41-45.
- Zalasińska K., *Prawna ochrona zabytków nieruchomych w Polsce*, Warszawa 2010.
- Zalewska A.I., *Archeologia czasów współczesnych i (nie)moc działania materialnych śladów Wielkiej Wojny w Polsce*, „Ochrona Zabytków” 2017, nr 2, s. 47-77.